הרב יגאל סקלרין
חבר הכולל העליון ע״ש וקסנר

מעשה באבוה דשמואל – הקדמה לענייני מקוואות

איתא בש״ס בד׳ מקומות (בכורות נה:, שבת סה:, נידה סז., נדרים מ.) מעשה באבוה דשמואל, דעבד לבנתיה מקוואות ביומי ניסן ומפצי ביומי תשרי. ובגמ׳ בכורות מבואר שבנה מקוואות לבנתיה בניסן מפני החשש דשמא ירבו נוטפין על הזוחלין. והראשונים בכל הני מקורות דנו בזיהוי החשש של שמא ירבו. ועוד נחלקו למה מפצי ביומי תשרי – מה טעם שצריך למפצי, ומה בדיוק עשה אבוה דשמואל כשמצפי. וקודם שעיין בשיטות בראשונים נראה ליתן קצת הקדמה בכמה דינים בהל׳ מקוואות כדי להבין במה נחלקו הראשונים.

I. הקדמה

המקור לטהרה במקוה נמצא בויקרא (יא:לו): ״אך מעין ובור מקוה מים יהיה טהור.״ ומכאן למדו חז״ל שיש ב׳ מיני מים שכשרות לטהרה, המעין והמקוה-מים. והתו״כ (הובא בזבחים כה:) דורש הקרא ללמד כמה הבדלים בין מעיין למקוה. וסכו״ס התו״כ דורש ט׳ הלכות מקרא הנ״ל אבל לגבי דידן שייך ג׳ מהם: א) פסול שאובים במקוה. ב) מעין מטהר בזוחלין ומקוה רק באשבורן .ו-ג) מעין מטהר בכל שהוא ומקוה במ׳ סאה. ויש להקדים כמה כללים בכ״א מדינים אלה.

1. **פסול שאובים**: איתא בתו״כ, ״אילו אמר מקוה מים יהיה טהור יכול אפ׳ מלא בכתיפו ועשה מקוה בתחילה יהיה טהור ת״ל מעין; מה מעין בידי שמים אף מקוה בידי שמים.״ התו״כ לומד ממעין שהמים צריכים ליכנס להמקוה לא מכח האדם אלא מעצמם מטבע; ה״ה במקוה שצריך למלאות ע״י עצמו ולא מכח אדם דהיינו ע״י שאיבת האדם.

א. מה מקרי מעין שנובע מעצמו: ההבדל בין מעין למקוה:

ידוע בטבע העולם שמים יורדים מן השמים ואח״כ נבלעים בקרקע, ובדרך כלל המים נמצאים תחת ה-water table, ומשם הולכים המים לכמה דרכים עד שמגיעים לימים ונהרות. ואחר זמן מה עולים המים בקרקע ונעשים אגם וכדומה, או שיורדים לתהומות תחת הקרקע אפ׳ כמה מילים, ולבסוף עולים מעצמם. וזה הוא מה שקורים מעין, ושאר סוגים נקראים מי תמצית. ויש כמה הבדלים ביניהם ואע״פ ששניהם תחת הקרקע. כתב הגדולי טהרה (שו״ת סי׳ ב׳) שמעין אינו משנה בנביעתו בעונות שונים ואינו תלוי בירידת הגשמים, ויש לדמותו לנפט (oil) שגנוז עמוק תחת הקרקע ולקח הרבה זמן לעלות ממקורו. ויש אחרונים (הובאו בספר טהרת המים כלל א׳ סי׳ א) שסוברים שרק מים שיוצאים מן הסלע נקראים מעין, שבודאי אין זה מי תמצית, שהרי אין המים נובעים מהתהומות.

וגבי באר שחפרו יש להקשות למה אין זה נקרא ״ע״י אדם״ שפוסל במקוה. הרי בלי חפירת האדם יישאר מכוסה תחת הקרקע עולמית. וע״כ דאין הפירוש בבאר שהאדם יוצר אותו אלא שהאדם מגלה המעין שהיה תחת הקרקע. מכ״מ זה מאד קשה לדעת מתי זה מקרי מי תמצית ומי מעין. ועי׳ בפ״ת (יו״ד סי׳ רא ס״ק כח) שנחלקו האחרונים בהגדרת מעין. שהמכנ״י פסק שכל באר שחפרו קרוב לנהר יש להסתפק שהבאר נתמלא לא ממעין שנמצא תחת לקרקע אלא שהמים באו מהנהר שנמצא בצידו וצריכים להחמיר בו עם כל החומרות של מקוה (שפסול בזוחלין ובעי מ׳ סאה). ויש מח׳ אחרונים כמה צריכים להרחיק משפת הנהר בכדי לומר שהמים הנמצאים בבור יש להם מקור לעצמם או שהמים באים מן הנהר במי תמצית ונכנסו להבאר בכותליה מן הצדדים.וכ״ה בס׳ גילית עיליות (פ״א סי׳ מז פסקים ד׳ אות ד׳, הובא בטהרת המים שם).

ועי׳ ברמב״ן עה״ת (בראשית כו:יז) שמברר מה היה המח׳ בין יצחק ורועי גרר במעשה חפירת הבארות. שיצחק היה חופר בארותיו ע״י נחל גרר והרועים טענו שמי הנהר מימלו הבאות, שאין המים באים ממי מעין אלא ממי תמצית והנהר היה של גרר ולכן הפסד המים שלהם. ויצחק טוען (רמב״ן בראשית כו:יט) ״ויצאו שם באר מים חיים״ שזה מעין ממש

שנובע ממקור עצמו ואין המים של הנהר. (וע״ע ברמב״ן עה״ת דברים ח:ז שמפרש כעין הנ״ל שמעין באה דוקא מהתהומת רבות).[1]

ב. אם פסול שאובים במקוה מדאורייתא או מדרבנן

נחלקו הראשונים אם הפסול שאובין הוא דאו׳ או דרבנן. ר״ת (בתוס׳ ב״ב סו. ד״ה מכלל, והובא ברא״ש הל׳ מקואות סי׳ א) פסק ששאובין הוי פסול דאו׳ אם רוב המים שאובין, וראייתו מהתו״כ הנ״ל שדרשו חז״ל מקרא ששאובין פסולין. וכ״ה שיטת רש״י ממשמעות דבריו בב״ק (סז.) ופסחים)יז: ד״ה אלא).

אולם הר״י (הובא ברא״ש הל׳ מקואות סי׳ א) חולק וסובר שפסול שאובין אינו אלא מדרבנן ושהתו״כ אינו אלא אסמכתא בעלמא. ולפי הר״י קשה למה החמירו כל כך שמקוה שמשלים שיעורו בג׳ לוגין פסול. אי שאובין ברוב המים פסולים מדא׳ (כר״ת והרשב״א) ניחא למה גזרו חז״ל בג׳ לוגין, אבל אם דין שאובין אינו אלא מדרבנן למה גזרו עד כדי כך שמקוה פסולה אפ׳ בג׳ לוגין. ותי׳ הר״י דרבנן גזרו על שאובין אפ׳ בג׳ לוגין מפני שהוי שיעור חשוב.

וסוכ״ס הרא״ש (שם), הרש״י והרמב״ן (ב״ב סה. ד״ה שאני) סוברים שיש בשאובין פסול דאו׳, אבל הרמב״ם (הל׳ מקוואות ד:ב) דעתו כדעת הר״י ופסק שאין שאובין פסול מאו׳ אלא מדרבנן. וכ׳ הר״ן (ב״ב סו: ד״ה לעולם) שכ״ה שיטת הגאונים. ובשו״ע (יו״ד רא:ג) הביא הדין סתם והרמ״א הגיה שאם כולם שאובין פסול מדאו׳, ולכן בכל מקום ראוי להחמיר.

2. **שיעור מקוה ומעין**: איתא בתו״כ, ״אי מה מעין מטהר בכל שהוא אף מקוה מטהרת בכ״ש ת״ל אך מעין; מה מעין מטהר בכ״ש ומקוה בעי מ״ס.״

---

[1] ולענין הלכה למעשה אפ׳ במקום שיש בוודאות מעין שיש לו כל תנאים הנ״ל (יוצא מסלע, אינו משנה בעונות וכו׳) אם זה סמוך לנהר יש להחמיר. וכך עושים בברוקלין שידוע שמצוי שם הרבה מעיינות ואפ״ה מפני שקרוב לנהר המזרח (East River) מחמירין ודינו כמו מי תצית.

א. שיעור מעין של כל שהוא:

איתא במש׳ מקוואות (א:ז) ״למעלה מהן מקוה שיש בו מ״ס שבו טובלין ומטבילין וכו׳, למעלה מהן מעין שמימיו מעטין ירבו עליו מים שאובן שוה למקוה לטהר באשבורן, ולמעין להטביל בו בכ״ש.״ ועי׳ בתיו״ט שם שכ׳ שביאור מש׳ זו שנוי במח׳ בין הראשונים, שבריש המש׳ כ׳ שמקוה שיש בו מ״ס מטבילין בו וטובלין כלים וי״ל שה״ה לסיפא שמעין מטהר בכ״ש אפ׳ לטבילת אדם, או שיש לחלק שבמעין רק מטבילין כלים בכ״ש. ויש לדייק בסיפא שגרס ״ולמעין להטביל בו״ ולא גרס ״מטבילין.״ ומצינו בדבר מחלוקת בין הרמב״ם להר״י, שהרמב״ם (הל׳ מקוואות ט:ו) כ׳ שאפ׳ לטבילת אדם סגי בכ״ש במעין. והר״י (פסחים יז: תוד״ה אלא) חולק שאפ׳ אדם בעי מ״ס במעין. ואפ׳ להרמב״ם שכ׳ שסגי הכשר במעין בכ״ש לאו דוקא כ״ש אלא כל שהמים מכסים את האדם וכל שזה פחות ממ׳ סאה סגי (וכגון בקטן).

ובמה תלוי מחלוקתם בין הרמב״ם לר״י שגבי טבילת זב, שבעי מים חיים במעין לא כתבה התורה ״כל״ בשרו, משא״כ בטבילה במקוה הגמ׳ דורש שיעור מ״ס ממה שכתוב ״ורחץ במים מקוה את כל בשרו״ – מים שכל גופו עולים בהם. ולכן הרמב״ם לומד שגבי מעין לא צריכי ממ״ס.

ולגבי הדין שמעין בכ״ש האם זה כ״ש ממש או לא, עי׳ בד״מ (סי׳ רא סק״ב) שהביא מח׳ בין המרדכי להרא״ש אם סגי בכ״ש או שלכל הפחות בעי רביעית. והטעם לשיעור רביעית היינו שצריכים שיעור חשוב, דהיינו רביעית.

וסוכ״ס הרא״ש בסו״ד להל׳ מקוואות כתב שפסקינן כמו הר״י שבעי מ״ס אפ׳ במעין שחז״ל בעי מ״ס לאדם במקוה ולא פלוג בכל טבילת אדם שבעי מ״ס. וכ״פ השו״ע (רא:עב). והגר״א (שם אות ו׳) כ׳ שאע״פ שיותר נראה שיטת הרמב״ם שמעין סגי בכ״ש ראוי להחמיר בדין תורה של טבילה. וכעין זה נמצא בב״י בשם הר״ן (רא:א) שמסתבר שלא בעי מ״ס במעין, גבי טבילת אדם ראוי להחמיר מפני האיסור כרת.

3. **דין זוחלין ואשבורן:** ״אי מה מעין מטהר בזוחלין אף מקוה מטהרת בזוחלין ת״ל אך מעין, מעין מטהר בזוחלין ומקוה באשבורן.״ שמעין כשר בזחילה ומקוה פסול בזוחלין ורק כשר באשבורן.

א. האם מעין כשר באשבורן:

הרי"ף בהל' נידה (הובא בב"י רא:ב) כתב שמקוה מטהר דוקא באשבורן ומעין בין בזחלין בין באשבורן. וכ"ה בתוס' בכורות (נה: ד"ה שמאי). ועי' בשטמ"ק (שם) שהרא"ש בשבת (סה:) הביא ראיה מהסוגיא, דאבוה דשמואל בנה לבנתיה מקוואות בימי ניסן, ולקח מימי נהר פרת והכניסם לבור. ואם מעין פסול באשבורן, איך עבד הכי שמקלט מי הנהר בתוך מקוה, הרי יש חשש שמא ירבו הזוחלין (מי מעין) על הנוטפין (מי מקוה), ואם מעין פסול באשבורן, יהיה חשש פסול במקוואות. והרמב"ן (שבת סה:) דייק שלשון מקוה מלשון "קוו וקיימו," ולכן צריך אשבורן, אבל מעין כשר בין בזוחלין בין באשבורן שלשון מעין לא משמע שזה דוקא זוחלין. וע"ע ברמב"ן (שבת סה:) שהביא ראיה לכך, שכ' במשניות מקוואות (א:ז) שמעין למעלה ממקוה שכשר בזוחלין. ואם אין המעין כשר באשבורן אלא רק בזוחלין, אינו ראוי הלשון של "למעלה." שמקוה כשר באשבורן ומעין כשר בזוחלין ואין א' למעלה מהשני, ולכן פשיט שמעין כשר בין באשבורן בין בזוחלין.

ב. האם הפסול זוחלין במקוה פסול מדרבנן או מדאורייתא:

הביא הב"י (רא:ג) שמהרי"ק (שורש קטו) פסק שפסול זוחלים הוי מדאו', וכדדריש ליה בתו"כ. והוכיח שיטתו מסוגייתנו שכל החשש אינו אלא שמא, ואפ"ה חשש אבוה דשמואל לבנות המקוה. ואם זחילה אינה אלא פסול מדרבנן, למה החמירו בספק (חשש), ולא אמרינן שספיקא דרבנן לקולא וכשר. וכ"כ התרומת הדשן (סי' רנד). ובשו"ע (רא:ג) כ' שמקוה פסול בזוחלין והוסיף הרמ"א בהשגותיו דהוי פסול מדאו'.

אולם הב"י שם כ' שדעת המרדכי שפסול זוחלין אינן אלא פסול מדרבנן. והפנ"י שבת (סה:) מסביר שלפי הני ראשונים שזוחלין רק הוי פסול מדרבנן צ"ל שמסבירים שהתו"כ אינו דין דאו' אלא אסמכתא בעלמא.

ועי' בחת"ס (יו"ד סי' רב) שכ' שכמה ראשונים סוברים שזוחלין אינו אלא פסול מדרבנן שזה ג"כ דעת הר"ן (נדרים מ:), הרא"ש (הל' מקוואות), והרשב"א (נדרים שם). וע"ע בשו"ת משיב דבר (סי' מא) שדייק

מהרמב״ם עצמו שזוחלין אינו אלא פסול מדרבנן, שהרמב״ם (הל׳ מקוואות ט:יא) גרס, ״היו זוחלין מן המעין מתערבין עם הנוטפין ממנו, אם רבו הזוחלין על הנוטפין הרי הכל כמעין לכל דבר, ואם רבו הנוטפין על הזוחלין וכו׳.״ ושינה הרמב״ם מלשון הגמ׳, שבגמ׳ גרסינן שמא ירבו הנוטפין על הזוחלין, והרמב״ם גרס ״אם״ במקום ״שמא.״ והסביר המשיב דבר מפני שכל פסול זוחלין אינו אלא מדרבנן, ואם זה רק חשש דרבנן ראוי לפסוק לקולא כמו כל ספק דרבנן לקולא. ולכן גרס הרמב״ם ״אם״ דאין להחמיר אא״כ יודעים בוודאות שירבו הנוטפין. ויש נפק״מ גדולה אם זחילה פסול מדאו׳ או מדרבנן לגבי הרבה מקרים של ספק.

ג. האם יש שייכות בין הדינים השונים של מקוה ומעין:

הגר״א (סי׳ רא אות ה׳) הביא מהריב״ש (סי׳ רצב) דהא שהמעין מטהר בכל שהוא והא שהמעין מטהר בזוחלין תלויים הא בהא. שבדרך הטבע מעין הולך בקטפרס ולכן אין לו חיבור לחלקי מימיו ואין לו אלא כ״ש ואינו יכול להצטרף. ולכן הזוחלין גורם לכך שאין דרישה כדי לטהר בזוחלין.

ועפ״ז הקשה הגר״א לשיטת הש״ך שבא להסביר דין גל שנתלש. דאיתא במש׳ מקוואות (ו:ה), ״גל שנתלש ובו מ״ס ונפל על האדם ועל כלים טהורים.״ והר״י והרא״ש (הל׳ מקוואות) כתבו שממשנה זו יש ראיה להני שיטות בראשונים דסברי שאפ׳ מעין בעי מ״ס לטבילת אדם, שהרי דייק המשנה לומר ״גל שנתלש ובו מ״ס.״ ועי׳ בתוס׳ רע״א (שם) שהביא ב׳ תירוצים לקושיא זו: דהט״ז כ׳ דהמש׳ רק אורחא דמילתא שלכו״ע בעי במעין מים שמכסה כל גופו ובדרך כלל היינו מ״ס. והש״ך כ׳ שמפני שהגל תלוש מן הים אינו כמעין לכל דבר, מפני שהיא מי מעין וכשרים בזוחלין, אבל מפני שנתלש מן המעין בעי מ״ס כמו מקוה. אבל הגר״א הק׳ שאם כשר בזוחלין צ״ל שלא בעי מ״ס שב׳ דינים אלה תלויים הא בהא.

ואולי הגר״א ג״כ ס׳ שאין מעין בעי שיעור כלל כמו שיטת הר״ש הנ״ל שמעין כשר בכ״ש ממש, ולא כמו שכ׳ המרדכי שבעי רביעית, שלפי הגר״א אין אפשרות להצטרף לשיעור מעין ולכן אינו צריך רביעית אלא כשר בכ״ש.

ויש להקשות שלפי הני ראש׳ שמעין בעי מ״ס אפ׳ בטבילת אדם איך יש שיעור מ״ס, הרי כ׳ הגר״א שבזחילה א״א להיות שמצטרף לשיעור. ועי׳ בב״י (רא:ב) שכ׳ דלהני ראש׳ שבעי מ״ס אפ׳ במעין לטבילת אדם צ״ל שוודאי אין צריך מ״ס במקום א׳ אלא אפ׳ מושך ע״ג הקרקע, אם מתחילת הקטפרס לסופו יש מ״ס כשר לטבילה, אבל לפי הגר״א אין הצטרפות בזה.

וי״ל במה שנחלקו הרא״ש והרמב״ם אם מעין בעי מ״ס או סגי בכ״ש, ושמעתי בשם הגריד״ס שמעין סגי בכ״ש מפני שהדין מ״ס הוה דין בהחפצא של מקוה ולא שיעור בטבילת אדם, ולכן מעין, שאינו מקוה אינו בעי מ״ס. והוסיף מו״ח הרב מנחם גנק שליט״א (הובא בקובץ בית יצחק לז עמ׳ צא) שלפי הרא״ש שמעין ג״כ בעי מ״ס צ״ל ששיעור מ״ס איו דין בהחפצא של מקוה, שמעין ג״כ בעי מ״ס, אלא צ״ל שמ״ס לפי הרא״ש הוה שיעור בהטבילה. ולכן אע״פ שאין הצטרפות מ״ס כמו במקוה כשר לטבילה במעין שההצטפרות של ששיעור מ״ס במעין וטבילת אדם שונה משיעור מ״ס למקוה. ולכן אפ׳ אם נקבל דעת הגר״א שאין הצטרפות בקטפרס למ״ס זה רק גבי מקוה שבעי ״קוו,״ אבל במעין שרק בעי מ״ס לטבילת אדם סגי במ״ס, ואפ׳ אם אינו קבוע במקום א׳.

II. מעשה באבוה דשמואל

ועכשו יש לחזור לסוגייתנו, דאיתא בגמ׳ שאבוה דשמואל בנה לבינתיה מקוואות ביומי ניסן ומפצי ביומי תשרי. ואיתא בבכורות שבנה מקוואות מפני החשש שמא ירבו הנוטפין על הזוחלין, ולגבי מה החשש של שמא ירבו יש ד׳ דעות בראש׳.

1. **שיטת הר״ח הובא בשבת סה:** [וברש״י נדרים *מ:*, שבת סה: בשם רובא דעלמא.]

וז״ל, ואבוה דשמואל לא היה מניחן לטבול בפרת מפני שרוב מי פרת מי מטהר הן וכו׳ וסבר אבוה דשמאול שמא ירבו נופין שהן מי גשמים הנוטפין מן הגגות ונעשו שאובין על מי פרת שהן זוחלין, כדקתני במקוואות (ה:ה) הזולין כמעין והנוטפין במקוה עכ״ל. ועי׳ תוס׳ נידה (סו: ד״ה אשה) שכתבו, ״וי״ל שיש כמה צינורית מושכין לתוך הנהרות שהם בכלים שחקקו ולבסוף קבען.״

מפרש הר״ח שכל חשש של שמא ירבו הוי שמא ירבו מי שאובין על מי מעין לפסול, ולא שמא ירבו מי גשמים על מי מעין. ועי׳ ברש״י (שבת סה:) שהקשה שמלשון נוטפין משמע מי גשמים ולא מי שאובין, שבפ״ה של משניות מקוואות גרס נוטפין כשר במקוה, דהיינו שמי נוטפין כשרים למקוה. וצ״ל שלשון נוטפין היינו מי גשמים, שאם נוטפין שאובין תהוי פסיל למקוה.

ועוד הקשו על הר״ח התוה״ר (בנידה סו:) והריטב״א (שבת סה:) דמאי שייך פסול שאובין להכא, שכמו שאין פסול של מים שאובין במקוה אחרי שיש מ״ס במקוה כשרה, הוא הדין הכא שאם שאובין נפלו למעין לא גרע ממקוה, וצ״ל שתהוי כשר! ואחרי שמעין כשר בכ״ש אפ׳ הרבה מי פסולים ירד לתוך המעין לכא׳ המעין צריך להיות שנשאר כשר. ועי׳ ברמב״ן (שבת שם) שכ׳ על עצם הקושיא שהרי מבואר בהמש׳ שמעין שהרבה עליו שאובין פסול בזוחלין, וא״כ מעין שהרבה עליו שאובין רק כשר באשבורן כסתם מקוה. ובנידון דידן, שנהר פרת שזוחלת צריך להיות פסול. ואולי י״ל שיוצא מחלוקת בין הריטב״א ותוה״ר על הרמב״ן בהבנת הר״ח, שהריטבא ס׳ שהר״ח פי׳ שהפרת פסול לגמרי ואין שם מקוה או מעין עליו כלל; והרמב״ן חולק וסובר שר״ח לא בא לומר דאין לו דין מעין כלל אלא שיש חסרון ממה דבעי אשבורן.

וא״כ צ״ל שלפי׳ הריטב״א בדעת ר״ח יוצא שהחשש של שאובין הוה יותר חמור מסתם גשמים, ששאובין פוסלים המעין לגמרי משא״כ מי גשמים דאפ׳ הרבה עליו כשר. ובביאור הדברים אולי י״ל שפסול שאובין לגבי מעין יותר חמור ממי שאובין למקוה. שמי שאובין במקוה הוי פסול השייך לו, שכל הפסול של שאובין הוא שהמים נתלשו מבריאתם ולכן פסול שאובין רק שייך לגשמים, ששאובין הוי מי גשמים שנתלשו. ולכן כשמערב ומזריעה מי שאובין במקוה של גשמים מתבטל מדין שאובין ונעשה כמי גשמים. אבל גבי מעין שאין מי גשמים אלא מי מעין, אינם דומין זה לזה. ולכן מי השאובין יכול לפסול המעין לגמרי. משא״כ במי גשמים שנפלו לתוך המעין שיש לחלק, שהמעין עדיין נשאר בכשרותו מפני שגשמים כשרים לטבילה ולכן אינו מבטל שם המעין מעליו. והוסיף הרב מיכאל רוזנצווייג שליט״א שעוד י״ל שהדין שמעין מטהר בכ״ש ושמקוה מטהר במ״ס אינם דומין זה לזה, שלמעין אין לו שיעור כלל משא״כ במקוה שיש לו שיעור. ולכן צ״ל ששיעור של מקוה של מ״ס

כשמגיע לשיעור זו אינו יכול לבטלו אפ׳ מוסיף עליו כל השאובין בעולם, אבל גבי מעין שאין לו שיעור, אלא כ״ש, ולכן כשהוסיף שאובין עליו פוסל המעין מפני שמבטל שם מעין מעליו.

2. שיטת מורינו הלוי והיש מפרשים ברש״י [הובא ברש״י נידה סז., בכורות נה:, שבת סה., וסנהדרין פז.]

שיטת היש מפרשים ברש״י היא שיטת הגאונים בנוייה על ההנחה שכל נידה דינו כספק זבה, ומשום כך מקפידים למנות ז׳ נקיים אפ׳ לדם נידה. וכדי ליטהר מספק דם זיבה זקוקה האשה לטבול במים חיים. והחשש היא שמא ירבו מי גשמים שאינם מים חיים על מי מעין שבו מים חיים ויבטלו שם מים חיים מן המעין, וייפסל המעין לטבילת זבה. ולכן בנה אבוה דשמאול מקוואות. וצריך להוסיף שהמקוואות שבנה אבוה דשמואל אינם סתם מקוואות אלא שבנה מקוואות שנובעות שדינם כמעיין. וזה מדויק ברש״י שכ׳ בנה בביתה מקואות מים חיים הנובעים – דהיינו שחפר בתוך ביתו חור עד שמביא למעין ומגלה המים חיים שתחת הקרקע. ועפ״ז יש לת׳ קושיית התוס׳ (שבת שם) שאם בענין מים חיים לזבה אין כ׳ שבנה מעין, שמשמע שבנה מקוה סתם לאפוקי מעין. וכ״ה קושיית התוס׳ הרא״ש (נדרים שם) שמקוה משמע קוו וקיימי, וזה לא מעין.

יש עוד ראש׳ מקשיים על שיטה זו (וביניהם רש״י בעצמו ותוס׳ נידה). רש״י ותוס׳ שבת הקשו מהתוספתא מגילה (א:טו) דאיתא שם, ״חומר הזב מהזבה שזה טוען מים חיים משא״כ בזבה.״ והרי מפורש שאין הזבה טעונה מים חיים. והריטב״א בשבת כ׳ שיש כמה משניות כזה ואין להם סוף.

מפני חומר קושיא זו יש שטענו שלא נאמרו הדברים מעולם. דעי׳ ברמב״ם בהל׳ מקוואות (א:ה) ״שהזב אין לו טהרה אלא במעין שהרי נאמר בו מים חיים אבל זבה ושאר טמאים בין באדם בין בכלים טובלין במקוה.״ והוסיף המל״מ שמה שהובא בשיטת הגאונים שנידה וזבה בעינן מים חיים צ״ל ששיבוש הוא.

ועי׳ בערוך לנר נידה (שם) שיש כמה שיטות שסוברים כמו הגאונים. וגם הסביר שאין סתירה ממה שבמקום אחד הביא רש״י שיטת הגאונים בסתם, ובמקום אחר הביאם כיש מפרשים, ובעוד מקום הקשה עליהם, שזו היא דרכו של רש״י להביא שיטת רבותיו בכמה מקומות בכמה

דרכים. ועל מה שהקשו הראשונים עליו מהתוספתא י״ל שאין הבבלי פוסק הכי, שתוספתא זו על הזב וזבה נמצא בתוך ״האין בינים״ ותוסתפא זו רק נמצא בתוספתא אבל חסר מהבבלי. וג״כ יש משנה מפורשת במקוואות (ה:ה) שמשמע להיפך מהתוספתא, שזב וזבה טעונים מים חיים. וכבר העיר הרמב״ם והרא״ש שזבה לאו דוקא, ורק הזכור זבה אגב זב. אבל לכא׳ לפי הפשטות משמע כמו הגאונים שזבה טעונה מים חיים כמו הזב. וכך הקשה השאלת יעב״ץ (שו״ת א:פח) דאיך ידע התוספתא לפסוק שזבה לא טעונה מים חיים, הלא מקשינן בין זב לזבה לכל דינים, ומאי שנא מהכא.

ובפשיטות יש להקשות על שיטת הגאונים שאפ׳ אם אינו נקרא מים חיים המשמעות היא שהפרת כשר לטבילת שאר בני אדם, כמו בעל קרי, וכלים, שאינם צריכים מים חיים. והלא יש חשש שמא ירבו הנוטפין על הזוחלין ואין המעין כשר לטבילה מפני הזוחלין.

ובס׳ מקוה מים מתרץ שי״ל שלשיטת הגאונים אין פסול זוחלין דאורייתא כמו השיטות בראשונים לעיל, ולכן כל הצריכותא של אשבורן במקוה היא רק מדרבנן. ולכן כל חשש בפרת היא רק חשש שמא, וא״כ בפסול דרבנן של זוחלין יש לפסוק דספק דרבנן לקולא. אבל בספק דאו׳ שזבה בעי מים חיים יש לפסוק דספק דאו׳ לחומרא.

ועוד יש לתרץ שהובא בחת״ס (יו״ד סי׳ רב) ששיטת הגאונים שזבה בעיה מים חיים אינו אלא מדרבנן, גזרה אטו זב. ובזה ניחא למה אבוה דשמואל דוקא בנה מקוה לבניתה ולא לאשתו, שסתם נשים טובלות לבעליהן ולא לטומאה וטהרה ואינו שייך להחליף בין נידה לזב; אבל נידה בעלמא שרק טובלת לטומאה וטהרה יש למחילף בזבה, ולכן גזרו חז״ל שבכל נידה שדינו כזבה מחמירים כזב וצריכין טבילה במעין. ולכן בזה״ז שאין נשים טובלות במקוה קודם נישואין ורק טובלות להתיר את עצמן לבעליהן אינם צריכין מים חיים. (ועי׳ בשאלת יעב״ץ שהק׳ עליו שאיך רשאי חז״ל לחדש גזירה דרבנן מעצמן.)

ואם כל דין טבילת זבה במים חיים אינו אלא חשש דרבנן יש לעיין למה החמירו בספק שמא ירבו ולא אמרינן דספקא דרבנן לקולא. ובס׳ טהרת המים (סי׳ ז) כ׳ שבספר עצי חיים על מקוואות הביא בשם המהרי״ק להוכיח שזוחלין פסול מה״ת דאי לאו הכי למה החמירו בחשש

שמא ירבו. ותי׳ העצי חיים שלפי הגאונים זבה בעי טבילה כזב מדרבנן יוצא שיש ב׳ חששות מדרבנן בחשש שמא ירבו נוטפין על זוחלין, א׳ הגזרה דרבנן של זבה שמים חיים, וב׳ הפסול זוחלין, ובתרי חששות דרבנן לא מקילין בספיקא.

והרב מיכאל רוזנצווייג שליט״א נתן עוד הסבר לשיטת הגאונים, שאולי מי נוטפין אינם מבטלין השם ״מקוה״ מהמעין רק השם ״מים חיים״ שלו. דההינו שמי נוטפין וזוחלין אינם מבטלים זה את זה אלא בדבר השינה ביניהם, הדין של מים חיים שרק שייך למעין ואינו שייך מקוה.

3. שיטת רש״י בלישנא בתרא בבכורות

פי׳ רש״י דשמא ירבו הנוטפין (מי גשמים שירדו לתוך הנהר בלא המשכה ע״ג קרקע) על הזוחלין (הגשמים שירדו לארץ ואח״כ ממשיכין על הקרקע לתוך הנהר). ולא ברור מה כוונת רש״י. האם זה אליבא דלישנא קמא בשם הגאונים שזה חסרון של מים חיים או שזה פוסל במקוה לגמרי. שהרי כתב ״שמשום הזוחלים לא מיפסלא״; ומשמע שאם רבו הנוטפין הוי פסול לגמרי ולא רק שיש חסרון במים חיים. ומכ״מ צ״ע בדברי רש״י שאם הגשמים שנפלו לתוך הנהר בלא אמצעות של המשכה ע״ג קרקע פוסל הנהר מטהרה, מה מועיל המשכה ע״ג הקרקע. שאם הגשמים שנפלו לתוך הנהר פוסלים הנהר מדין מעין או שפוסלים מדין מקוה, מה מהני המשכה. שהלא רק הזכירו דין המשכה להתיר שאובין, שלכא׳ מסתבר שפסול שאובין הוי שתלוש ממקורו, ואם מזריעה במקוה או שממשיך ע״ג קרקע הוי כאלו מזריעה וחוזר מפסולו להיות כשר. ולכא׳ כל התיר של המשכה רק שייך לפסול שאובין ולא לפסול של חסרון מים חיים או זוחלין במקוה. וא״כ מה מועיל המשכה ע״ג קרקע לפסולים אלו.

וי״ל שמה הפירוש של הדין המשכה, מה מועיל ההמשכה האם זה כמו שהסבר למעלה, שנעשה כאלו מחובר לקרקע ומזריעה או שיש פי׳ אחרת לדבר; שיש מח׳ בגמ׳ תמורה (כז.) האם מקוה כשר אם כל המים באה ע״י המשכה או שהמשכה רק יכל להשלים לשיעור מ׳ סאה. ואם פי׳ שמהשכה נעשה כאילו מזריעה ואין לו שם פסול, למה בור שכולו ע״י המשכה כשרה. ואולי י״ל שהמשכה לא נעשה כמחובר לקרקע אלא

שמבטל שם מעליו ונעשה כמו מים ״פערווה״ שאין לו שם, אינו כמי גשמים ואינו כשאובין; וע״י שבא לבור שמלא מים לוקח ״שם״ המים שבא לתוכו. וכל זה רק שייך אם יש שם רוב מים כשרים וא״כ לקח שם המים שנמצא שם, אבל אם רובו מי המשכה אינו יכל להיות מקוה כשרה שרק יש לו שם המשכה ואינו כשר בפני עצמו. ולכן בנידון דידין אפ׳ בא מים ע״י המשכה למעין יכל להיות כמי מעין ויש לו דין מעין, ושם מים חיים ג״כ שייך לו, וכשר אפ׳ בזחילה.

4. שיטת רוב ראשונים

לפי רו״ר החשש הוא דשמא ירבו הנוטפין, דהיינו המי גשמים, על הזוחלין, דהיינו המי מעין. ואין הפרת כשר מפני שזוחל ובעי אשבורן, ולכן בנה לבנתיה מקוה לטבול בה.

ויש להקשות, שהדין הוא שאם נמצא מ״ס במקוה אפ׳ מרבה עליו כל שאובין שבעולם אינן פוסלין המקוה, ומ״ש ממעין שכשר אפ׳ בכ״ש, וצ״ע למה אם הרבה עליו הנוטפין או שאובין פסול בזוחלין ואינו כשר אלא באשבורן.

ועי׳ בריטב״א נדרים (מ.) שכ׳ שכל פסול שאובין אינו אלא מדרבנן, ורבנן רק החמירו אם אין שיעור מקוה, אבל אחרי שיש שיעור מ״ס לא החמירו עליו. משא״כ במי גשמים ומי מעין שפסולים בזוחלין זה דין דאורייתא, ולכן מדאורייתא יש שם מעין והתיר הזוחלין למי מקוה שפסולין בזחילה.

ועי׳ בתרומת הדשן (סי׳ שכ) דסבר שמפני ששאובים אינן יכולין לבטל השם-מקוה, הרי הם כשרים, שזה כעין מין בשאינו מינו שבטל. משא״כ גבי מי מעין אין מתבטלין המי גשמים, ולכן הגשמים צ״ל באשבורן להיות כשרים.

5. שיטת הר״ן והרמב״ם

ועי׳ בר״ן בנדרים שחולק על פי׳ הנ״ל, שהרי המקור לשיטת רו״ר היא המשנה במקוואות (א:ה), ״אם הרבה על המעין שאובין דינו כמעין לטהר בכל שהוא אבל רק כשר באשבורן כמקוה.״ וצ״ע שהרי זה

סתירה מיניה וביה, דאיך ייתכן שדינו כמקוה ומעין כאחד. אלא צ״ל שהמשנה איירי על ב׳ מקומות נפרדים: במקום א׳ דינו כמעין לכל דבר, בין לשיעור כ״ש בין שכשר בזחילה, ובמקום ב׳ דינו כמקוה לכל דבר שבעי מ״ס וג״כ צריך אשבורן. ואיך יודעין איזה מים יש להם דין מעין ולאיזו מים יש דין מקוה, שבמקומות שהמעין היה שם מעיקרא דינו כמעין, אבל מקומות שרק ריבה ע״י המים הנוספים אין לו דין מעין אלא כמקוה, ופסול לטבילה בזחילה. ויש להקשות על הר״ן דמהיכי תיתי שאין מי המעין בטלין במי הנוטפין ושאובין שהרבה עליו. ותי׳ הב״י (סי׳ רא) שהר״ן ס״ל שמעין דינו כדבר חשוב ואין דבר חשוב בטל. ולכן מי מעין אינם בטלים, ובמקומות שמוכח שזה בא ע״י ריבוי שאובים דינו כמקוה.

ועי׳ במשנה אחרונה מקואות (א:ז) שהקשה על מש״כ הב״י שדבר חשוב אינו בטל – שהלא דבר חשוב אינו בטל הוא רק חומרא דרבנן, ומקוה ומעין הוי קולא מדאורייתא. אלא די״ל שמעין נובע לעולם והוי כקבוע, והיסוד שקבוע אינו בטל הוי דין דאו׳. ואפ׳ אם המעין זז ממקומו מפני שהולך ונובע ממקום זה לזמן הרבה, הוי כניכר וכקבוע דמי.

ויש להקשות על הר״ן קושיא טכנית, שאם אינו יכול לבטל דין מעין ממעין (הנהר פרת), למה בנה אבוה דשמואל מקוה לבנתיה– והלא בנותיו יכולות לטבול במקום שהמעין מתחיל ואפ׳ בימי ניסן. ועי׳ בב״י (שם) שהביא קושיא זו בשם המהרי״ק, ותי׳ שבימות הגשמים הנהר המגדל כ״כ שהיו צריכות לקחת ספינה להגיע לאמצעות הנהר לטבול, ויש בזה טירחא יתירא ויותר קל לבנות מקוה מלקחת ספינה. ומפנה שבדרך כלל נשוב טובלות בשפת הנהר וקשה לטבול באמצא הפרת בנה מקוה.

והרמב״ם חולק על הר״ן, שהרי בפ״ט מהל׳ מקואות הל״ו הביא המשנה ולא חולק בין ב׳ מקומות בנהר רק כ׳ שכשר בזחילה וסגי בכ״ש.

וכדי לבאר שיטת הרמב״ם והמשנה כפשוטות שיש מעין שצריך להיות באשבורן, יש להקדים מש׳ אחרת, שבפ״ה מ״ו איתא דגל שנתלש ובו מ״ס ונפל על האדם וכלים טהורים. ומשמע שיש לו דין מעין שכשר בזוחלין שהגל נפל וזוחל, ואפ״ה בעי מ״ס במקוה. וזה המקרה ההפוך, שבמעין שהרבה עליו שאבוין פסול בזוחלין אבל סגי בכ״ש, ובגל שנתלש כשר בזוחלין ולא סגי בכ״ש אלא במ״ס.

ובראש׳ יש כמה יישובים למשניות אלו. המהרי״ק הובא בב״י (שם) מתרץ שאה״נ, גל שנתלש דינו כמקוה ממש, והא דכשר בזוחלין אינו מפני שדינו כמעין אלא שכל הפסול זוחלין אינו אלא אחרי שנחו. אבל קודם שנחו אינו פסול משום זוחלין.

ועי׳ בש״ך (סי׳ רא ס״ק ל) שתי׳ שכיון שהמים תלושים מן המעין, מטהר עדיין בזוחלין משום שדינם כמי מעין, אבל בעי מ״ס מפני שתלושים ממקור המעין.

ועי׳ בגר״ח על הרמב״ם שם שביאר כשיטת הש״ך שיש ב׳ דינים במקוה ומעיין מעין: יש דין מי מעין שכשרים בזוחלין ואפ׳ עוקר ממקורם, ויש דין במעין עצמו שכשר בכ״ש אפ׳ שאינו כשר בזוחלין, שמי מעין בטלים אגב השאובין אבל עדיין נקראים מעין . ולכן הסביר בב׳ המשניות הנ״ל שבמקום שהרבה שאובין על המעין בטלו דין מי מעין, ולכן בעי אשבורן, אבל עדיין יש לו שם מעין שכשרה בכ״ש. וגבי גל שנתלש אע״פ שאינו מחובר למקורו עדיין יש עליו שם מי מעין ולכן כשר בזחילה אבל בעי מ״ס. ובסו״ד הגר״ח הק׳ על המהלך הנ״ל שהרי הרמב״ם כתב בהלכה כ׳ שאין מטבילין בכיפין של גל מפני שאין מטבילין בזוחלין. וצ״ע שהלא עדיין יש שם מי מעין על כיפי הגל ולמה בעי אשבורן, ומ״ש מסתם גל שנתלש. ותי׳ שדין של מקוה שבעי מ״ס ואינו כשר בכ״ש אין זה פסול בהמים אלא שכל החפצא של מקוה בעי מ״ס בשיעורו ולכן דין שמעין מטהר בכ״ש זה ג״כ שיעור חשוב בחפצא של טבילה גבי המעין. ולכן אם חיבר יחד כל המים כשר אפ׳ בכ״ש שהמעין מטהר בכ״ש. והא דרוב מים מי שאובים ולא מי מעין מפני שיש המעין שכשרה לטבילה בכ״ש טבילה כשר בכ״ש, משא״כ בזוחלין שזה דין במים אם רוב מים של המעין כשרים בזחילה ואין לומר דבעי אשבורן, שמי המעין בטלים ברוב.

וסוכ״ס הגר״ח לא הסביר החילוק בין גל שנתלש לראשי כיפין, דלמה פסול בזוחלין אם גל שנתלש כשר בזחילה. וי״ל שאינו קרוי זחילה כל זמן שמחוברים להמים, שהוי כמים באמבטי שזזים מפני שלא מפסיד אינו נקרי זחילה. וזה מדויק ברמב״ם שגבי גל שנתלש דלא כתב שבעינן מ״ס וכשר בזחילה מפני שגל עצמו כל זמן שמחובר לים אינו מקרי זחילה ולכן כשריפ, ולא שייך דין מ״ס, שיש בהים הרבה יותר ממ״ס. משא״כ

בראשי כיפין הרמב״ם כ׳ שבעי מ״ס ופסול בזוחלין שראשי כיפין אינם מחוברים לים ולכן פסולים בזחילה ובעי מ״ס ששוה למקוה לגמרי.

ובנוגע לתי׳ זה עיין תי׳ התוס׳ חדשים על המש׳ דגל שנתלש, שאינו כמעין כלל ולכן בעי מ״ס. והא דכשר בזוחלין אינו מפני דדינו כמעין אלא שכל הים מקרי מים א׳ ואינו זחילה כלל כל זמן שמחובר יחד, שהמש׳ לא איירי בהיתר זחילה.

III. מפצי ביומי תשרי

הדין השני שהובא בגמ׳ הוא שאבוה דשמואל מפצי ביומי תשרי. ויש ג׳ שיטות בראש׳ למה צריך ״מפצי ביומי תשרי,״ ובעצם מה מיא מפצי. ולכאורה מח׳ ראש׳ בהבנת הסוגיא תלויה בההקשר שבו הובא מעשה דאבוה דשמואל. שהגמ׳ נידה (סז.) הביאה דין חפיפה סמוך לטבילה ואח״כ הדין שאסור לטבול ע״ג כלים משום גזירת המרחצאות, והקשה הגמ׳ שא״כ אפ׳ ע״ג סילתא שאינו כלו שיש במרחתות כשרה, אלא שאין לטבול ע״ג כלים משום שמפחדת שמא תיפול ולא תטבול כהוגן.

והגמ׳ הביאה מה דאמר ר׳ שמאול בר ר׳ יצחק אשה לא תטבול בנמל ואח״כ הביא המעשה דאבוה דשמואל. ויש מח׳ בהבנת המשניות של הסוגיא מחפיפה סמוך לטבילה, ללא תטבול ע״ג כלים ולא תטבל בנמל למעשה אבוה דשמאל. האם העיקר משום החפיפה או משום הבעיתא שלא תטבול ע״ג כלים.

1. שיטת רש״י

פירש״י שהעיקר משום חפיפה סמוך לטבילה ולכן לא תטבול בנמל שיש הרבה טיט שם, שיש לחוש משום חציצה. וה״ה דאבוה דשמאול מפצי על הקרקע כדי שלא יחצוץ הטיט בטבילת האשה.

וכמה ראש׳ עמדו על שיטת רש״י. התוה״ר בנידה והריטב״א בשבת הקשו דמה שייך חציצה בנמל יותר משאר מקומות הטבילה. ועוד הקשו שיש משנה מפורשת שאין הטיט מקרי חציצה בטבילה. שהמש׳ מקוואות (ז:ז) כתב דאם הטביל בו את המטה אע״ג שרגליה שוקעת בטיט

טהורה מפני מים מקדמין. ועי׳ בתוס׳ יו״ט (סופ״ה של מקוואות) שמקשה שמה שייך מים מקדימים, אם הטיט בחוץ, הלא אין הטבילה עולה בב״א. ותי׳ הר״ש (שם) שרק טיט של יוצרים שייך בו חציצה, ולכן כשר שאין שם חציצה כ״כ במים בגומות שעולה הטבילה בב״א. והק׳ התוס׳ יו״ט דא״כ מה שייך הלשון דמים מקדמין דהו״ל לגרוס שאין שם חציצה. אלא שהרא״ש מסביר שמפני שהמים שם מקודם כשתחב המטה בטיט, כבר נגעו המים ברגלי המטה קודם שהגיעו לטיט, ואותם המים מחוברים למי מקוה. ולכן עלתה לה טבילתה.

וא״כ קשה לשיטת רש״י מ״ש מש׳ דהתם לגמ׳ דהכא. והריטב״א ורמב״ן שבת תירצו שיש חילוק בין רגלי אדם לרגלי המטה, שבמטה אין הטיט דבוק יפה אבל ברגלי האדם אפשר שהטיט הדביק יפה בין האצבעות ולכן שייך הכא דין חציצה. ולכן הריטב״א כ׳ שאין פסול חציצה מקוה אם רגלי האשה נוגעת בקרקע (שאינו טיט רך) או שאוחזת בכלי מפני ההיתר של מים מקדימים וכשר לטבילה. ויש שמקשים דעוד קשה על שיטת רש״י שהלא זה מיעוט שאינו מקפיד עליו ולכן אינו חציצה.

ויש להוסיף קושיא נוספת על רש״י (הובא בריטבא שם בשם הראב״ד) , הלא יש גזרת המרחצאות, דאסור לטבול ע״ג כלים ושאר דברים המקבלים טומאה, ולמה יכולה לטבול ע״ג המרחצאות. ולפי פי׳ זה צ״ל שהמרחצות מונחות בתוך הנהר ושטבלה על גבן.

והערוך לנר בנידה תירץ דמשום שהם לא מיוחדים לישיבה ולא חזו למידרס, אינם בכלל הגזרה מפני שנעשו דוקא לזה.

ועי׳ במרומי שדה (שבת שם) שתירץ שלא טובלות עליהן כלל אלא הולכות עליהן עד שמגיעין לנהר ואח״כ טובלות, ששפת הנהר דוקא בימי תשרי היא מקום שיש טיט ביותר. וע״ע בר״ן (נדרים שם) שפי׳ שצ״ל שאין לרש״י גזרת המרחצות.

2. שיטת תוס׳ ורו״ר

שיטה ב׳ בסוגיא היא של תוס׳ ורו״ר, שעיקר סוגיא בנידה היא משום בעיתא, שאסור לטבול במקום בעיתא או שמא תיפול או בעיתא משום אינשי (שבנמל יש הרבה אנשים). ובנהר שהוא קטן ביותר מפחדת

מפני האנשים שמצויים שם והיא טובלת במהירות ויש חשש שלא עלתה טבילתה כהוגן. ולכן אבוה דשמואל רק בנה מחיצות של מחצלות כדי שתטבלו בנותיה בצנעה וכהוגן.

3. שיטת הרמב״ם

שיטה ג׳ היא שיטת הרמב״ם. ושיטתו קשה, שבפ״א מהל׳ מקואות הי״א פסק שאשה אינה טובלת בנמל מפני שמתביישת מפני האדם, ואינה טובלת כהוגן. ואם הקיץ לה מפץ וכיוצא בו כדי להצניעה הרי היא טובלת. וזה כפי׳ התוס׳. אולם בפ״ט הי״ג כ׳ שאם רבו הנוטפין על הזוחלין אינן מטהרין בזוחלים אלא באשבורן. לפיכך צריך להקיץ מפץ וכיוצא בו באות נהר המעוכב עד שיקוו המים ויטבול בהן. והרי בסוף דבריו נתן ביאור חדש למה מועיל המצץ. וקשה שהגמ׳ רק הביא הדין של מפץ גבי אבוה דשמואל והרמב״ם לומד לנמל, ואם מקור לדין אינו מפץ לצניעות למה מפרש הכי לנמל.

ועוד קשה על הרמב״ם שעצם המקרה של המפץ בגמ׳ הוי רק בתשרי בזמן שאין ריבוי נוטפין על זוחלין והרמב״ם למד אפ׳ לזמן שרבו הנוטפין על הזוחלין, וצ״ע. ועי׳ בגר״א (ס׳ רא אות ז׳) שתי׳ שדעת הרמב״ם שהמפיץ מועיל אפ׳ בניסן כדי שיקוו המים שאין פסול זוחלין, אבל במציאות א״א בזמן שהמים זוחלים כ״כ בחוזק, משא״כ בתשרי שאינו מושך כ״כ חזק ואפשר להפיץ מפיצין. והכס״מ ביאר שבניסן שהנהר גדל ויכול להמשיך בקלות למקוה קביצת מים בצידי הנהר אין צריך להפיץ, אבל בתשרי שהנהר נמוך וא״א להמשיך למקום אחר אין עצם אלא להפיץ.

ושיטת הרמב״ם הובא להלכה בשו״ע בנוגע להחשש של מפצי ביומי תשרי.

IV. הלכה למעשה

1. המחלוקת ראשונים גבי טבילה בנהרות

והל׳ למעשה יש מח׳ בראש׳ גבי דין טבילה בנהרות, שר״ת פסק לקולא ע״פ הגמ׳ שהנהר מכיפיה מיבריך ולכן בכל עת יש ריבוי זוחלין על הנוטפים, וכשר לטבילה. וכמה ראשונים מקשים עליו, שהגמרא שמייסד פירושו אגדתא שדורש שמו פרת שפרו ורבו מעצמם. ואיך לפסוק הלכה למעשה ע״פ אגדתא בעלמא שלכא׳ נגד פשטות וסתימת הגמ׳. וג״כ יש מעשה רב של אבוה דשמואל שלא ניתן רשות לבנתיה לטבול בנהר פרת, ושמואל בעצמו חולק ואינו מתיר טבילה בניסן אלא בתשרי.

ולכן מכח כמה קושית, הר״ח, הרא״ש, הרשב״א, והרמב״ן פסקו שאין לסמוך ולטבול בנהרות. והרמב״ם היה מכריז על זה שהרבה מקומות מקילים ע״פ ר״ת. והתרוה״ד ג״כ ס׳ שיש חשש גדול שלא עלתה טבילה כלל, אבל במקום שנשים רק יכולות לטבול בטירחא גדולה לילך למקוה וא״א לבנות, כבר נהגו בו היתר וסמכו על ר״ת. ויש לנהוג כן אבל המחמיר תע״ב. וכ״ה להלכה ברמ״א (ס׳ רא סע׳ עב) שאפ׳ אם הולכין לקולא כשיטת ר״ת צריך ליזהר שזה נהר שכל השנה שם.

2. עוד פסולים בנהרות

למעשה כדי להתיר טבילה בנהר או בריכה (לעייקס) צריך לעיין בכמה דברים קודם שמתירים. א׳ שצריך לדעת אם יש שם מעין בכלל שר״ת רק התיר במקום שיש שם מעין. ב׳ שאפ׳ אם יש מי מעיין עדיין יש לחוש לשיטת רו״ר ואין להתיר טבילה בנהרות לכתחילה. וגבי בריכות גדולות אפ׳ שאין בה זחליה גדולה, כמו נהר פרת, אפ׳ אם יש שם נהר קטנה (ברואק) שיוצא ממנו מקרי זוחלין. ואפ׳ הבריכה כמה מילים בסביבו אם יש נהר קטנה שהמים יוצאים ממנו, אפ׳ אמה א׳ ברוחב מקרי זוחלין. ולמעשה מאוד קשה למצוא בריכה גדולה דהוי באשבורן לגמרי, שכל בריכה מקבלת מי גשמים ומי מעין ומי נהרות כדי להשאר במידה שלו, ואם אינה מגדלת הרבה במי גשמים ומקטינה בימי הקיץ צ״ל שיש

נהר שנכנס לתוכו יוצא ממנו, שבלאו הכי א״א שהבריכה תעמוד בגובה שלו; ובזמן מי גשמים יותר מים יוצאים ובימי קיץ מעט מים יוצא ממנו.

וא״כ שלמעשה רוב בריכות בזוחלין האם זה שוה לנהר שרק סמכנו עליו מכח היתר של ר״ת שאין חוששין לשמא ירבו נוטפין על הזוחלין. ולכאורה גבי בריכה אין הזחילה על פני המים ממש מפני שזה גדול כ״כ, ולכן יש להקל שלפי כמה אחרונים זה מקרי זחילה שאינו ניכרת וכשרה (וע׳ בספר טהרת המים בענין זחילה שאינו ניכרת). שהגריי״א ספקטר פסק שאם אין הזחילה ניכרת על פני המים מקרי זחילה שאינה ניכרת. אבל יש עוד שיטות במה מקרי זחילה שאינו ניכרת – לאפוקי שיטה זו שאם בתוך המקוה ניכר שהמים יוצאת אינו נקרא אינה ניכרת. ויש ג״כ מח׳ האם מקוה שיש זחילה שאינה ניכרת כשר כלל; שכמה אחרונים כתבו שדעת הגר״א שמקוה פסולה אפ׳ בזחילה שאינה ניכרת. והסמ״ק פסק שאפ׳ אם טיפה טיפה יוצאת מהמקוה מקרי זחילה שיכול לפסול המקוה. ולכן יש על מי לסמוך לטבול בבריכה.

ועוד סניף לקולא שהמחבר פסק שאם יש מ״ס בתוך המקוה אינם זוחלים, אפ׳ אם למעלה זוחלים ממש, יש להכשיר. ולכן אם יש בבריכה עומק יותר ממ״ס שאינו זוחל יש להתירה בטבילה. וברמ״א כ׳ שיש להחמיר אפ׳ אם רק למעלה ממ״ס זוחל. אבל מכ״מ זה עוד סניף להקל גבי בריכות שאינו שייך לנהרות.